

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORYРУСЕНСКАТА БИБЛИОТЕКА: НОРМАТИВНОСТ
И ИНСТИТУЦИОНАЛНОСТ НА ЧЕТЕНЕТО

Поли Муканова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Текстът представя читателските практики в една от най-рано създадените библиотеки в България след Освобождението – Русенската градска библиотека (1888). Акцентът е поставен върху разглеждането на библиотечните статистики и регулациите в библиотечната институция. Целта е да се конструира образът на читателя посредством библиотечните показатели.

Ключови думи: Русе; библиотека; институционалност; читатели; четене; статистики

Историята на четенето е неразривно свързана с историята на библиотеките. Ето защо за оформяне на картината на *институционалното четене* в България е от значение разглеждането на една от най-рано създадените библиотеки в България след Освобождението – Русенската градска библиотека (1888), с представянето на основните етапи от историята на нейните читатели с помощта на т.нар. „статистически ведомости“. Това е аспект, който очертава профила на *институционалния читател*. С този шрих от историята на Русенската библиотека в нейните първи десетилетия се набляга на важноста на нормативните механизми на „читателския институт“, които стоят в основата на появата на институционалното четене и оформянето на профила на институционалния читател в България. Това е и една от възможните изследователски траектории при *конструирането на читателя*.

За оформяне на картината на институционалното четене в България са представени различни показатели от библиотечната номенклатура, които очертават основните етапи от неговата история, базирани на т.нар. статистически ведомости на Русенската градска библиотека. Те в най-пряка връзка очертават и профила на институционалния читател с неговите читателски предпочитания, типология и открояващи се тенденции в първите следосвобожденски десетилетия. Тези взаимовръзки нямат общо с анализ на процесите в книгоиздаването, които отчитат обществената значимост на дадена книга (Zagorov, 2019). Компоненти от библиотечната

номенклатура, например регистрите на заемането в библиотеката, са достатъчни инструменти за разкриването на институционалните практики и културата на четене.

За плътното изясняване на феномена на институционалното четене е необходимо да се изложат правилата относно т.нар. домашно четене. Ето някои от ограниченията във връзка с четенето вкъщи: при записването си читателите внасят определена сума (депозит), която при евентуално загубване на взета от библиотеката книга се задържа. При отписването на читателя депозитът му се връща. В заемните бележки са отпечатани извадки от Правилника на библиотеката. Нередовните читатели се лишават от правото да получават книги временно или завинаги, глобяват се, конфискува се депозитът им при загубване на книга или книгите се търсят по съдебен ред. Библиотекарят следи за навременното връщане на книгите и при просрочване дори само от 2–3 дни изпраща прислужника да вземе книгата от читателя (Kotokova, 1965).

Според Правилника на библиотеката читателят е задължен освен името и фамилията си да впише и „занятието и улицата, на която живее“ⁱ (Kotokova, 1965). Други санкциониращи читателското поведение принуди са свързани с даването на книги, които не представляват библиографска рядкост, и то само на русенски жители.ⁱⁱ Това става чрез внасяне на залог от 10 лв. и вземане на не повече от един екземпляр. Рестриктивната политика на библиотеката е неизменен компонент от формирането на „поведението“ на институционалното четене и на новия тип читател.

За първите години от формирането на институционалния читател и съпътстващите читателски практики може да се съди от следното предписание: „Посетителите, които са дошли в Библиотеката с намерение да четат, не трябва да се разхождат из читалния салон, да си турят краката по столовете, да се отнасят немарливо с покъщнината си, да се събират дружно да четат с глас, да плюят по пода и т.н.“ (Kotokova, 1965).

Статистики на четенето и читателите

По-активна и организирана дейност с читателите започва библиотекарят Васил Кръстев през 1895 г. (Kotokova, 1965). Той е и главен редактор на „Русенски общински вестник“ и започва пълната обработка на постъпващите книги и периодични издания. Въвежда се първата инвентарна книга, наречена „Общ проверовъчен инвентар“ (Kalinova, 1998). Оттогава датират и първите сведения за живота на библиотеката. Данните за числеността на читателите и техните професии през 90-те години на XIX век са непълни. Намираме ги в статистическите таблици за периода 1895–1898 г.

Независимо че Русенската градска общинска библиотека съществува от 1888 г., пълни статистически данни има едва от 1895 г. Ето защо в таблица е представен броят на читателите, които са вземали книги за домашен прочит и за прочит в читалнята, както и социалният им състав в периода 1895–1898 г.

Таблица 1. Четене в библиотеката и домашно заемане, 1895–1898 г.

Година	Читатели домашен прочит	Читалня	Общ брой читатели	Книги домашен прочит	Книги читалня	Общ брой книги
1895	1666	32 975	34 641	2433	8568	11 001
1896	2170	33 367	35 537	3171	8682	11 853
1897	3110	37 659	40 769	6079	9542	15 621
1898	4578	45 680	50 258	7908	12 537	20 445

Видно е, че в тези първи години от функционирането на библиотеката се наблюдава значително нарастване на броя на читателите. Прави впечатление преобладаващият брой на читателите, които са чели в самата библиотека. Предпоставка за това е всекидневното четене на вестници и списания. Този интерес се подхранва от голямото разнообразие на получаваните в библиотеката български и чужди списания. Например читателите, които са чели вестници и списания в читалнята през 1896 г., са 29 965 (Rusenski obshtinski..., 1897). Броят на заеманите за домашен прочит книги също нараства, независимо че читателите се обслужват само два часа през деня – между 4 и 6 часа следобед. Нарастването на четенето може да бъде проследено и чрез броя на книгите, раздадени в читалнята и за домашно четене. Тази констатация може да се потвърди и от последващото изясняване на социалния състав на читателите (с преобладаващ брой на учениците). През 1898 г. раздадената литература в читалнята все още превишава заеманата за домашно ползване. Данни за характера на използваната литература няма, но това може да се установи по характера на фондовата наличност. Тогавашното книжовно богатство е около 2000 тома, предимно художествена и обществено-политическа литература, справочници и периодични издания от общ и специален характер (Kotokova, 1965).

Таблица 2. Социален състав на читателите, 1895–1898 г.

Година	Учители	Учащи се	Чиновници	Свободни професии	Дами	Разни
1895	4749	12 000	4191	4197	444	9060
1896	6200	11 893	4881	3049	474	8012
1897	5237	9737	4017	4833	665	16 319
1898	6248	13 793	4658	6699	1522	14 338
Общ брой	22 434	47 423	17 747	18 778	3105	47 729

Прави впечатление, че най-голяма по численост е групата „Разни“, включваща работници, безработни и пенсионери – 47 729 (30,35%). Втората по численост група читатели е тази на учащите се – 47 423 (30,16%), следвана от учителите – 22 434 (14,27%), свободните професии (инженери, лекари, адвокати, писатели и журналисти) наброяват 18 778 (11,94%), а чиновниците са 17 747 (11,28%). Най-малка е групата на жените читателки – 3105 (1,97%). За посещенията на жените читателки в първото десетилетие от създаването на библиотеката може да се съди по следните данни: 1895 г. – от общ брой посетители в библиотеката 31 641 дамите са 444; 1896 г. – от общ брой посетители в библиотеката 36 134 дамите са 474; 1897 г. – от общ брой читатели 40 949 дамите са 665; 1898 г. – от общ брой читатели 50 285 дамите са 1522 (Kotokova, 1965). Става ясно, че групата на жените читателки нараства около 4 пъти през тези години. Това показва, че интересът на жените към книжовната култура расте.

Интересен текст от „обявленията“ на библиотеката говори за женското присъствие: „При главния салон има особено читалище (читалня) за госпожи и госпожици...“ (Yordanov, 1930). За съжаление, не се срещат други позовавания, свързани с функционирането на тази дамска читалня. От Велико Йорданов разбираме за подобен салон за дами и в Софийската народна библиотека. Той споменава за четири салона за четене, с които разполага Народната библиотека през 1898 г., разпределени по следния начин: „за периодични списания, общ салон за читалня за 250–300 читатели; салон за специални занятия, салон за дами...“ (Yordanov, 1930).

За интереса към европейската литература свидетелстват статистическите ведомости за книгозаемането в Русенската градска библиотека. Например за 1896 г. езиците, на които се е чело в библиотеката, са: български: 6231, руски: 1421, френски: 659, немски: 208, английски: 26, други езици: 26. През същата година за домашен прочит са ползвани следните езици: 309 книги на френски език, 143 на немски и 15 на английски. В този период от западните езици най-често е четено на френски език, докато английския ползват най-малко читатели.

Най-голяма е читателската група на учениците – 11 893, второто място се заема от т.нар. „Разни“ (работници, безработни и пенсионери) – 8012, следвана от учителите (6200) и чиновниците (4881). Според официалните статистически данни през разглежданата година (1896) в Царство България има 20 509 чиновници (без служещите на общинска и окръжна издръжка) (Daskalov, 2005). Важно е да се отбележи, че се е правела разлика между чиновници и служещи – вторите били с по-ниска квалификация. Общинските функционери били изборни, а държавните – назначаеми, и заемали по-ниски и по-лошо платени служби (например разсилни, стражари, писари и др.) (Daskalov, 2005). По-малобройните читателски групи са представени от военни (1849), търговци (1728), лекари (764), адвокати (108) и дами (474)³ (Rusenski obshtinski..., 1897). При домашния прочит най-голяма е групата на учениците предвид характера на техните занимания. Втората група е тази на чиновниците, които явно са разполагали с време за домашно четене заради регламентираната времева заетост. Единствено при жените читателки домашното четене е преобладаващо.

Може би поради това, че повечето от тях са домакини или се притесняват да влязат в библиотека, както посочва русенският издател Гулабчев.⁴ Освен библиотеката той споменава и книжарницата като място, което жените се свенят да посещават (Daskalova, 1999).

В края на XIX век Русе е сред водещите интелектуални центрове в страната, там са отпечатани няколко първи български издания на световната литературна класика. Сред тях са „Дон Кихот“ на Сервантес (романът е рецензиран в сп. „Наука“ от Иван Вазов). Печатат се и някои от първите Шекспирови преводи: „Крал Лир“ (1890), „Макбет“ (1891), „Сред летен нощен сън или сън срещу Енъовден“ (1891) (Vasileva, 1988). За формирането на читателския вкус тогава спомага и една от първите специализирани книги за четенето, издадена от Спиридон Гулабчев в Русе – преводът на съчинението „По избора на книгите по самообразованието“ на Чарлз Ричардсон (Dimitrova, 2011). През 1896 г. Гулабчев я преиздава, като включва и едно приложение, предназначено да предостави и оцени сведенията за няколко обществени български библиотеки, за читателите, които ги ползват. Според Ани Гергова тази книга е добър атестат за автора и издателя му, който очевидно е имал задълбочен интерес към читателското поведение на съвременниците си (Gergova, 1997).

Първите институционални прочити разкриват образа на следосвобожденския читател чрез „институционалната среда“, която собствено представлява библиотеката. Ето как библиотечните статистики са надежден източник за анализ на социалната характеристика на четенето чрез показателите за професионалния състав на читателите. „Статистическите ведомости“ са важни за количествено реконструиране на процеса на четене. Това компенсира отсъствието на ясни показатели, по които в исторически план да се състави картина на нагласите и вкусовете в областта на четенето и възприемането на книжнината.

Ето защо подобни статистики не трябва да бъдат „затворени“ към други изследователски полета. Освен че са най-точният показател за дейността на читателя в библиотеката, те предоставят показатели за по-дълги периоди, които открояват тенденция. В случая този факт обуславя възможността за извеждането на типа читател, тъй като за типологизирането на един феномен е необходимо проследяването на поредица от явления – типът не се формира ситуативно, а процесуално.

БЕЛЕЖКИ

¹ Чл. 11 от същия Правилник дава представа за задълженията на институционалния читател: „Лицата, които се ползват от Библиотеката, са длъжни да не задържат взетата книга повече от две седмици. В случай на неотлагаема нужда срокът може да се продължи още с две седмици. За всеки пресрочен ден се налага от управителя на библиотеката глоба по 10 ст. за първите 10 дни, по 20 ст. за вторите 10 дни, по 30 ст. за третите 10 дни – всичко 6 лв., които се задържат от залога. В случай, че книгата не се повърне след 30 дни от изминаването на първоначалния срок, то получателят ѝ се смята като присвоител и се дава под съд“.

² За разлика от Софийската народна библиотека, която в този период предоставя книги в цялата страна за *домашен прочит*.

³ В *Русенски общински вестник* се публикуват „статистически ведомости“ на Русенската градска общинска библиотека за всеки месец и годишно за броя на читателите, библиотечните книги, текущите списания и вестници и прочитните езици. Всяка година се изготвят и статистически сведения за *Дирекцията на статистиката*.

⁴ Спиридон Гулабчев (1856–1918) – публицист, издател и общественик. В края на 1889 г. се установява в Русе и открива печатница. До 1904 г., когато преустановява издателската си дейност, издава над 140 заглавия. – В: **Димитрова, Мария, Стоян Йорданов.** Лицата на Русе от I до средата на XX век. Енциклопедичен справочник. Русе: Авангард принт, 2011, с. 93. Вж. подробно **Гергова, Ани.** Спиридон Гулабчев. – В: *Българска книга.* Енциклопедия. Съст. Ани Гергова. София – Москва: Пенсофт, 2004, с. 135. Посмъртно личната библиотека на Гулабчев е „прибрана“ по настояване на тогавашния директор Стилиян Чилингиров в Народната библиотека през 1920 г. – В: **Йорданов, Велико.** История на Народната библиотека в София по случай 50-годишнината ѝ (1879–1929). София: Държавна печатница, 1930, с. 249.

ЛИТЕРАТУРА

Загоров, Васил. (2019). *Българското книгоиздаване и руската литература (1918–1944)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 39.

Котокова, Ана. (1965). *75 години окръжна библиотека „Любен Каравелов“ – Русе, 1888–1963*. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“.

Калинова, Жечка, съст. (1998). *Библиотека „Любен Каравелов“ – Русе: Летопис, 1888–1998*. Русе: Регионална библиотека „Любен Каравелов“.

Русенски общински вестник, VI, № 3 (240), 27 януари 1897 г., с. 12.

Йорданов, Велико. (1930). *История на Народната библиотека в София*. София: Държавна печатница.

Даскалов, Румен. (2005). *Българското общество, 1878–1939. Том 1: Държава. Политика. Икономика*. София: Гутенберг.

Даскалова, Красимира. (1999). *Грамотност, книжнина, читатели и четене в България на прехода към модерното време*. София: ЛИК.

Василева, Д. (1988). Ценни русенски книги във фонда на библиотека „Любен Каравелов“, издавани през 19. век. – В: *100 години библиотека „Любен Каравелов“*, Русе, с. 145.

Димитрова, Мария, Стоян Йорданов (2011). *Лицата на Русе от I до средата на XX век. Енциклопедичен справочник*. Русе: Авангард принт.

Гергова, Ани. (1997). Следосвобожденският Русе и българската книжнина. – В: *Алманах за историята на Русе. Т. 2.* Русе: Държавен архив, с. 210 – 218.

REFERENCES

Zagorov, Vasil. (2019). *Balgarskoto knigoizdavane i ruskata literatura (1918–1944)*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, s. 39.

Kotokova, Ana. (1965). *75 godini okrazhna biblioteka „Lyuben Karavelov“ – Ruse, 1888–1963*. Sofiya: Narodna biblioteka “Kiril i Metodiy”.

Kalinova, Zhechka, sast. (1998). *Biblioteka „Lyuben Karavelov“ – Ruse: Letopis, 1888–1998*. Ruse: Regionalna biblioteka “Lyuben Karavelov”.

Rusenski obshtinski vestnik, VI, № 3 (240), 27 yanuari 1897 g., s. 12.

Yordanov, Veliko. (1930). *Istoriya na Narodnata biblioteka v Sofiya*. Sofiya: Darzhavna pechatnitsa.

Daskalov, Rumen. (2005). *Balgarskoto obshtestvo, 1878–1939. Tom 1: Darzhava. Politika. Ikonomika.* Sofiya: Gutenberg.

Daskalova, Krasimira. (1999). *Gramotnost, knizhnina, chitateli i chetene v Bulgariya na prehoda kam modernoto vreme.* Sofiya: LIK.

Vasileva, D. (1988). Tsenni rusenski knigi vav fonda na biblioteka „Lyuben Karavelov“, izdavani prez 19. vek. – V: *100 godini biblioteka „Lyuben Karavelov“*, Ruse, 1988, s. 145.

Dimitrova, Mariya, Stoyan Yordanov. (2011). *Litsata na Ruse ot I do sredata na XX vek. Entsiklopedichen spravochnik.* Ruse: Avangard print.

Gergova, Ani. (1997). Sledosvobozhdenskiyat Ruse i balgarskata knizhnina. – V: *Almanah za istoriyata na Ruse. T. 2.* Ruse: Darzhaven arhiv, s. 210–218.

ROUSSE LIBRARY: NORMATIVITY AND INSTITUTIONALITY OF READING

Abstract: *This text presents the reading practices in one of the first established libraries in Bulgaria after the Liberation – the Rousse City Library (1888). The emphasis is placed on reviewing library statistics and regulations in this library institution. The purpose is to construct the image of the reader through library metrics.*

Keywords: *Rousse; library; institutionality; readers; reading; statistics*

Assist. Prof. Polly Mukanova

University of Library Studies and Information Technologies

119, Tsarigradsko Shosse Blvd.

1784 Sofia, Bulgaria

E-mail: p.mukanova@unibit.bg